

דעת תורה וסמכות חכמים

הרב דניאל טרופר

באופן כללי אני מסכים עם הדברים שנאמרו על-ידי קודמי המכובד הרב אבינר. בדברים שלי ברצוני לחדד מספר הדגשים לכמה מהדברים שהועלו ע"י קודמי, ולהוסיף נקודה אחת.

א.

הנושא שמדברים עליו, דעת תורה וסמכות חכמים, הוא נושא חשוב ועקרוני מבחינה חינוכית. אחת הבעיות החינוכיות המרכזיות במיוחד בבית הספר הממלכתי, אבל גם בבית ספר ממלכתי דתי, הוא ערעורן של כל הסמכויות. תלמידים מתחנכים שאדם צריך להיות עצמאי, מעודדים אותם להביע את דעתם, יש לכל אחד מה לומר, מדגישים שוויון במידה כזו שאין שמים לב לכך שחותרים תחת הסמכויות.

שימו לב להבדלים שהתרחשו בחברה בשנים האחרונות. כשאני גדלתי, אם המורה היה אומר לי "אני אקרא לאבא או לאמא" — פחדתי. ומצד שני, אם בבית אבא או אמא אמרו לי "אני הולך/הולכת לדבר עם המורה" — פחדתי. היום תגובת הצעיר: שידברו אחד עם השני!

בהעדר תחושה של סמכות לצעירים הרי בנוסף לפגיעה בצד ההתפתחותי-הפסיכולוגי, יש גם פגיעה לא קטנה מבחינה דתית. אנו מקשים על התלמיד להגיע ליראת אלוהים אמיתית.

יראת אלוהים היא תכונה שמתפתחת בעקבות קשר הילד עם אביו ורבו. יש מדרש נפלא המתאר את המפגש הראשון של משה עם ה': "ויאמר: אנכי אביך, אלוהי אברהם ואלוהי יצחק ואלוהי יעקב..." נגלה עליו בקולו של אביו. השיב משה: "הנני! מה אבא מבקש?" אמר הקב"ה: "איני אביך, אלא אלוהי אביך".

אלוהים מתגלה אל כל אדם בקולו של אביו. כל אדם מפתח תפיסה של הקב"ה דרך תפיסת הסמכות של אביו. הילד מפתח אמונה באבא, אבא הנראה לו ענק וכל יכול, וכשהילד מתבגר, הדפוס של אבא הנתפש כסמכות מתועל בתפיסתו לדמות של — בורא עולם. אי פיתוח של תפיסת סמכות מהווה שגיאה יסודית בהתפתחותו הרוחנית של הילד. בעולם של הפקרות והעדר סמכות, אל לנו להתפלא אם יש בעיות יסודיות באמונה. גם

מבוגר זקוק לסמכויות. אני מדבר עם רבנים פוסקים בהלכה לפחות פעם בשבועיים-שלושה, לפעמים אפילו כמה פעמים בשבוע. לא תמיד השאלה שאני שואל נוגעת לענייני האישיים אלא לתפקידי כרב בקהילה. אנשים פונים אלי בשאלות רבות, אני מעיין בהלכה ועונה, כפי יכולתי. ואם אינני יודע, וזה קורה לא מעט, אני פונה הלאה, לסמכות ההלכתית. לדאבוני ידוע לי היטב שהרבה אנשים בחברה הדתית שלנו אינם פונים לרבנים, הם לא שואלים שאלות, וזה כמידה רבה תוצאה של חינוך. פעמים רבות התחננתי בפני המחנכים של ילדי, ועברתי מורים רבים עם הילדים שלי, עם בקשה פשוטה מאוד: כל פעם ששאלה בהלכה עולה בכיתה, שהמורה ירשום את השאלה ומדי חודשיים שלושה בני הכיתה כולה ילכו לרב, וישאלו שאלות. אני מודה ומתוודה שנכשתי במאמצים אלו, חבל שמחנכים דתיים לא מבינים, ששאלת שאלות בהלכה לא באה באופן אוטומטי, אלא היא עניין של חינוך. הקשר להלכה אינו עובר ע"י לימוד 'קיצור שולחן ערוך' בלבד. מורה שרוצה לחנך לשמירה אמיתית של הלכה, חייב לאמץ שיטה זו או לפתח שיטה חינוכית אחרת המחנכת להתנהגות של פנייה אל בעלי הלכה.

את השיטה שאני מציע למדתי מהרב חיים שטיינר. כשהייתי תלמיד בישיבת מרכז הרב לפני שנים רבות, למדנו את ההלכה אצלו, והוא תלמיד חכם לא קטן. ובכל זאת כל פעם שעלתה שאלה מעניינת שמרנו אותה, והלכנו מדי פעם אל הרב יהושע גויכרס ש"ס ליט"א להציע לפניו את השאלות.

אגב, המורה צריך לדעת לומר לתלמיד מדי פעם "אין לי תשובה", גם זה חלק מהחינוך. על התלמידים ללמוד שבחיים לא תמיד יש תשובות ושצריכים לשאול הלאה. לסיכום, עלינו להבין את חשיבותה של סמכות והן את הצורך לחנך לסמכות.

ב.

הרב אבינר העלה בדבריו גם את השאלה הקשה — מה קורה כשאני יוצא מתחום של הלכה. יש שאלות שהן בהחלט מחוץ לתחום ההלכה או שהן גבוליות, יש בעיות שאינני בטוח אם זו שאלה בהלכה או שמא זו שאלה בהשקפה. מה אדם צריך לעשות במקרים כאלו?

למורי ורבי הרב יוסף דב סולובייצ'יק ז"ל, הייתה גישה מאוד מעניינת. הרשו לי לספר סיפור שמבהיר את גישתו. כשהייתי תלמיד אצלו בשנות ה-60 התחילו ההפגנות לשחרור יהודי רוסיה. פעם אחת ארגנו הפגנת ענק על יד בניין האו"ם בניו-יורק. אגודת הסטודנטים של ישיבה-אוניברסיטי הזמינה מספר אוטובוסים לקחת את התלמידים להשתתף בהפגנה. מה היתה הבעיה? קבוצה של ראשי ישיבות בני-יורק פרסמה מכתב האוסר להשתתף בהפגנה, מחשש שפעולה כזו עלולה להביא לתגובה נגדית של השלטון בחברת המועצות וע"י כך לפגוע יותר מאשר לעזור.

ריב גדול התפתח בין התלמידים בשאלה מה לעשות, והחליטו לבסוף לשאול את הרב סולובייצ'יק. הרב סיים את שיעורו, וכרגיל, מי שהיה צריך ללמוד משהו אחר מיהר לצאת מהכיתה ואחרים נשארו איתו וליוו אותו הביתה. הרב יצא מהכיתה ומסביבו קבוצת תלמידים שדנה איתו בסוגיה של השיעור. כשהוא למד סוגיה היה לו ריכוז שקשה לתאר.

הוא התרכז בסוגיה, צעד בפרודור, ופתאום פתח את עיניו והבחין במאות אנשים מסביבו. הרים את הראש וקרא: "מה אתם רוצים?" ניגש אליו ראש אגודת הסטודנטים ואמר לו, רבי יש לנו שאלה. למטה מתכים מספר אוטובוסים שהוזמנו להסיע את התלמידים להפגנה באו"ם: לנסוע או לא לנסוע? הוא הסתכל מסביב, נענע את ראשו, ואמר: "אני לא מבין — מה השאלה?" ראש אגודת הסטודנטים הסביר: הרי קבוצת ראשי ישיבות פסקו שהנסיעה להפגנה תפגע ביהודים, ואז הוא אמר: "אני לא מבין את השאלה, הרי ההלכה כל כך ברורה. אם ההפגנה תעזור ליהודים — חייבים לנסוע, אם היא תפגע — אסור לנסוע. האם ההפגנה תעזור אם תפגע? מה אתם רוצים ממני? תלכו למומחה בפוליטיקה של רוסיה ותשאלו אותו." רבי ומורי עשה במעשה זה פעילות חינוכית ממדרגה ראשונה. הוא ניסה להציע גישה דיאלקטית המבחינה בין סמכות לאוטונומיה. הוא הרגיש שבדברים כאלו התפקיד שלו לקבוע עקרונות, אבל בשום פנים ואופן לא לשחרר אותנו מאחריות של הכרעה. הוא הבין שלמרות שעקרונות הלכתיים הם ברורים, היישום המעשי לפעמים הוא הרבה יותר מסובך, וניסה לתמוך בדרך שתשמור על סמכות מצד אחד ועל אחריות של היחיד מצד שני. השואל חייב לקבל סמכות אבל בעל הסמכות גם חייב לדעת מתי לעצור ולהשאיר את האחריות על התלמיד.

מעניין הדבר בעניין הלכה. אם הפנית למור"ה הרב סולובייצ'יק זצ"ל והוא נתן תשובה, ואחר כך התחלת להתווכח איתו, הוא היה כועס. שאלת שאלה, קבלת תשובה, גמרנו! ומצד שני, בלימוד גמרא לא פגשתי אדם יותר פתוח ממנו בחיים. בסוף שיעור של שעתיים אם מישו היה שואל שאלה, הוא היה מסוגל לקבל טענת השואל ולחזור מכל מה שהוא אמר. הוא היה איש אמת ששאף לגלות את האמת העמוקה ולכן היה פתוח לשינויים דרמטיים בלימוד. ע"י שתי תכונות אלו — הפעלת סמכות בהלכה ופתיחות במשא ומתן עיוני — הוא ידע איפה לשחרר ואיפה להחזיק.

אני בטוח שכמחנכים אנחנו רואים שבתוך תפקידנו כלולה האחריות לעצב דמות שמסוגלת להכריע הכרעות מוסריות. הלא בחיים לא תמיד אדם נמצא במצב שהרב זמין לשאול שאלה. הרבה הכרעות בחיים הן הכרעות שאתה צריך לעשותן בו במקום. הציפייה של מחנך אמיתי, הציפייה של רב שמחנך לערכים היא לעצב דמות מוסרית, שברגע של מבחן תוכל להכריע. ברור שלפעמים יש שאלות שאנחנו מרגישים שהן מעבר ליכולתנו. אם יש אפשרות אז הולכים להתייעץ. אבל ברור שאסור לחנך שכל הכרעה נעשית על ידי רב. אנו חייבים לחנך את התלמידים לחשיבה עצמאית מבחינה דתית, שהרי אחריות היא ביטוי אחד של צלם האלוהים שבאדם. צלם אלוהים כולל את תכונת הבחירה בין הטוב לרע. יתרה מזו, בדורנו תלמידנו חשופים לערכים כלליים ואוניברסליים של התרבות המערבית. עיקרון יסודי בעולם המערבי הוא אחריות אישית ואוטונומיה. אם אנחנו רוצים לפתח כניעה לסמכות בתחום של דעת תורה וסמכות חכמים, עלינו להקפיד לתת לתלמידנו דרך לפתח את האישיות העצמאית המחליטה בתחומים אחרים. בלי זה, עשויות לעלות בעיות קשות מבחינה חינוכית. לחנך בקיצוניות נגד הזרם החברתי בסביבת התלמידים נראית לי משימה בלתי אפשרית.

ברצוני להעלות נושא חינוכי אחר, והוא תחום שלדעתי אנו נכשלים בהתמודדות איתו. השאלה הגדולה היא, איך עלינו לתת לתלמידים דרך אמיתית בה הם יכולים להכין את האוטונומיות של דעות שונות ומחלוקת. כשמישהו שואל שאלה בהלכה, יש לו ציפייה לקבל תשובה אמיתית, דהיינו, את האמת לאמיתה. מה קורה כשרב אחד פוסק הלכה בדרך אחת ורב אחר פוסק הפוך? הבעיה היא עקרונית וכואבת במיוחד משום שהיא נוגעת גם לשאלות גדולות, ואף שאלות של חיים ומוות. כשיש דעות שונות ואפילו מנוגדות, מה עושים? איך מסבירים תופעה של דעות הלכתיות סותרות? איפה האמת? מה עונים: "אלו ואלו דברי אלוהים חיים" תרוץ זה נשמע טוב, אבל בדרך כלל אין הוא יותר מסיסמה. ברגע מסוים התלמיד שואל את עצמו: מה זה "אלו ואלו דברי אלוהים חיים"? אם אתה אומר שהתורה היא אמת מוחלטת, אז מה זה "אלו ואלו"? איך דבר והיפוכו יכולים להיות אמת? איך יכולים אסור ומותר להיות אמת וביחד? איך מהווה טמא וטהור אמת ביחד? התחום הזה הוא תחום בעייתי ביותר, ואני גיליתי בשיחות עם הרבה תלמידים בסוף תיכון, שהבעיה הזאת מטרידה אותם במיוחד. הם לא תמיד מנסחים את השאלה באופן כזה, אבל עלינו לדעת שהבעיה הזאת מקננת אצלם עמוק. מסתבר שבשאלה של סמכות ואוטונומיה אנו נוגעים בבעיות מרכזיות ביותר בחינוך, והן דורשות הרבה מחשבה והבהרה. נושא אחרון שעלי להזכיר, אני זכיתי ללמוד אצל אדם גדול ואין להתעלם מחשיבותה שלנקודה זו. אני חושב שזו גם התחושה של הרב אבינר כשהוא מדבר על רבו ומורו הרב צבי יהודה זצ"ל. נדמה לי שאחד המפתחות בעניין קבלת סמכות ואמון בחכמים הוא המפגש עם גדול בתורה משום שאז אתה מקבל את דעתו של הרב לא בגלל הסמכות, דהיינו שהוא קיבל הסמכה לרבנות, אלא בגלל סמכותו האישית. אם אדם מקבל את התשובה רק בגלל הסמכותו משהו יהיה לקוי לטווח ארוך. אדם צריך להתקשר עם מי שהוא מרגיש שהוא משכמו ומעלה, מעבר לכל מה שהוא מכיר. לפני זמן קצר, אכלתי ארוחת ערב עם ארבעה אנשים – שני רבנים ושני פרופסורים – שהמשותף לכולנו שהיינו תלמידיו של הרב סולובייצ'יק. השיחה התגלגלה על הרב ועלה דבר מעניין. הרב היה מאוד קפדני כלפי תלמידיו, הוא היה צועק לפעמים על התלמידים. הוא היה לוחץ להגיע לאמת בדרכים שלא פעם הפחידו אותנו כתלמידים צעירים. וככל זאת כולנו העלינו זכרונות חמים והיתה הרגשה שזכינו לעמוד בפני ענק שהיה מעבר לכל האנשים האחרים שהכרנו בחיים, אדם ששייך לקטגוריה אחרת. אני חושב שאחד האתגרים בחינוך הוא להכין את התלמידים למגע עם סוג רבנים העומדים ברמה הזאת. מקווה אני שהצלחתי בדבריי להבהיר במקצת את הצורך של דיאלקטיקה ומתח בין שני הדברים, בין סמכות לבין אוטונומיה. עלינו לדעת מתי צריכים סמכות, ובמקומות אלו עלינו לחנך לקבלת סמכות עד הסוף. ובאותה מידה עלינו לחנך גם לחשיבה עצמית ולעצב את הדמות האישית המיוחדת והעצמאית של כל תלמיד.